

SIRRINI KORUYAN BİR DİL:ETRÜSKÇE

Doç. Dr. Haluk BERKMEN

Etrüsk kültürü ve dili üzerine 1927'den beri Floransa'da ciddi ve bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. L'Istituto di Studi Etruschi ed Italici her yıl *Studi Etruschi* adlı bir dergi yayımlamakta en son buluşların tartışıldığı kongreler ve kolokyumlar düzenlemektedir.¹ 1985 yılı, örnek olarak, Etrüskolojide bir patlama yılı olmuş, Floransa'da düzenlenen uluslar arası kongrede Etrüsk kültürü etraflı bir şekilde tartışılmıştır.

Etrüskler hakkında bilinen, İtalya'nın şimdiki Toskana bölgesinde milâttan önce yaklaşık 1000 ile 100 yılları arasında yaşayıp oldukça derin kültürel izler bıraktıktan sonra tarih sahnesinden silinip Romalılara karışmış olduklarıdır. Etrüsk ülkesi olarak tanımlanabilecek ana bölge kuzeyde Arno deresi, batıda Tiran denizi, doğu ve güneydoğuda Tiber nehri ve hemen güneylerinde de Roma şehri ile sınırlı bulunmakta idi. Etkin oldukları bölgeler ise batıda Elba ve Korsika adaları, doğu ve kuzeydoğuda Rimini, Ancona, Bologna ve Adria, güneyde ise Napoli ve Pompei'yi kapsamakta idi.²

Romalıların "Etrusci" veya "Tursci" diye adlandırdıkları bu halkın İtalya yarımadasına ne zaman ve nasıl geldikleri hâlâ kesin bir şekilde bilinmemektedir. Üç olasılık üzerinde durulmakta ancak sadece ikisi, destekleyici kanıtlara sahip olmaları itibarıyla, ciddi kabul edilmektedirler. Bunlardan biri; Etrüsklerin deniz yoluyla Anadolu yarımadasından gelmiş oldukları, diğeri ise kuzeyden - İsviçre Alpleri üzerinden - kuzeydoğu Karadeniz bölgelerinden İtalya'ya göç etmiş olduklarıdır. Üçüncü, fakat kabulü en zor ve tartışmaya en açık olan olasılık ise Etrüsklerin yerli halk oldukları ve hiçbir yerden gelmedikleridir.

---

1 Jean-Paul Thuillier, *Les Etrusques*, Gallimard 1990; ISBN : 2-07-0530264, s.41.

2 Rick Gore "The Eternal Etruscans", *National Geographic*, Vol. 173, No. 6, Haziran 1988, s.696.

Birinci görüş ilk olarak tarihçi Herodot tarafından ortaya atılmıştır.³ Etrüsk alfabesindeki bazı harflerin bir Anadolu kültürü olan Lidya alfabesinde aynen bulunması ve son dönem Etrüsk sanatında İyon sanatına benzer motiflerin görülmesi birinci görüşü savunanlara güç vermektedir.

Etrüsk alfabesi incelendiğinde iki ayrı dönem göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki M.Ö. VIII. ile V. yüzyıllar arasında ortaya çıkan "Erken" şekiller - yani harfler - diğeri ise M.Ö. IV. yüzyıldan yine M.Ö. I. yüzyıla kadar görülen "Geç" şekillerdir. Bunların arasında pek büyük farklar olmamakla birlikte zaman içinde, Lidya ve Lâtin harflerine doğru bir dönüşüm belirmektedir. Bu değişimin başlıca nedenleri M.Ö. V. yüzyılda Doğu Akdeniz bölgesinden Etrurya'ya doğru yoğun bir göç hareketinin gerçekleşmiş olması ve Roma'nın bu tarihten itibaren Etrüsk kültürü üzerindeki etkinliğini arttırmasıdır.⁴

İkinci görüşe destek olarak Etrüsk dilinin Indo-Avrupayı dil grubuna ait olmayışı ve ne Yunancaya ne de Lâtinçeye benzemediği gibi Ural-Altay dil grubuna ait pek çok özelliğe sahip olması gösterilebilir. Ayrıca Etrüsklerin erken dönemde ölümlerini aynen Asya kültürlerinin yaptıkları gibi Kurganlarda (tümülüslerde) gömmeleri ve yine Asya kültürlerinde olduğu gibi ata bir binek hayvanına verileden çok daha fazla önem vermeleri dikkate alınması gereken Erken-Etrüsk kültürünün özelliklerindedir. Bu özelliklerin Geç Etrüskte (M.Ö. 500-100 arası) değişmekte oldukları hatta kayboldukları görülmektedir.

Etrüsk dilinin Lidya dilinden türemediği Lidya dilinin bir Indo-Avrupayı dil olduğundan bellidir. Etrüsk dili birtakım dilcinin inandığı gibi tamamen köksüz ve bağımsız yerel bir dil de değildir. Tüm bilim dünyası tarafından Etrüskolojinin babası olarak kabul edilen Massimo Pallatino şöyle bir açıklama getirmektedir.⁵

"Etrüsk halkının kökeni bronz çağına kadar uzanmaktadır. Belli bir dönemde - belki de M.Ö. 3000 yıllarında - Akdeniz kıyılarında yaşayan insanlar Etrüsk diline benzer bir dil konuşmakta idiler. Etrüsk halkını ve dilini Roma - öncesi Akdeniz kültürünün parçası olarak görmek ve incelemek mümkündür sanırım."

3 Ernst Doblhofer, *Voices In Stone*, Granada 1973; ISBN : 0-586-08119-4, s.297.

4 Ellen Macnamara, *The Etruscans*, British Museum Publications, s.14.

5 Ref. 2, s.719.

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere milâttan binlerce yıl önce Akdeniz kıyılarına - İtalya dahil olmak üzere en doğudan en batıya kadar - yayılmış olan ve Etrüskler gibi Ural - Altay dil grubuna ait bir dile sahip olan ve temelde aynı işaretleri damga olarak kabul etmiş olan bir kültür bulunmaktadır. Damgalar önceleri soy, boy, oba ve oymakların imgeleri olarak hem hayvan hem de insanların kol, bacak, alın, yanak gibi yerlerine, aidiyetlerini belirlemek için, dövme şeklinde kakılmış, daha sonraları yaşanan bölgede kayalara ve taşlara kazınmışlardır.⁶ Çok uzun süren bir gelişimin sonucunda ise damgalar - diğer bir ifadeyle tam-kavramlar- işarete karşılık ses özdeşliğine erişerek harfe dönüşmüşler ve bir alfabe oluşturmuşlardır.

Eski Yunan ve Roma öncesi Akdeniz halklarının, özellikle Finikelilerin, geliştirip deniz yoluyla yaydıklarına inanılan alfabenin çok benzeri nasıl oluyor da Alp dağlarının öte tarafında - İsviçre'de, Fransa'da, Danimarka'da hatta İskoçya'nın kuzey bölgelerinde - hemen hemen aynı dönemlerde belirmektedirler? Sadece benzer alfabeler değil aynı zamanda kutlar ve kültler de büyük bir benzerlik ve paralellik içinde tüm Avrupa'ya yayılmışlardır. Örnek olarak İsviçre'nin Chur (okunuşu Kur) şehri müzesinde milâttan öncelere dayanan yazılı taşlar Etrüsk alfabesi ile hemen hemen aynı denilebilecek bir alfabe ile kazılı olup taşıdıkları mesajlar hâlen çözüm beklemektedirler.

Ortaya çıkan ilginç tabloya göre, Ural-Altay dil grubuna ait bir dili konuşan bir veya birkaç dalga hâlinde göç eden insanlar - çok eski çağlardan başlayarak - uzun bir zaman süresi içinde Akdeniz kıyılarında ve Avrupa'da bağımsız küçük şehirlerden oluşan gevşek federasyonlar kurmuşlardır. Daha sonraları bu bölgeleri ele geçiren Romalılar yıktıkları federasyonlara, Pict veya Etrüsk gibi adlar takmayı uygun bulmuşlardır. O dönemlerde insanlar kendilerine ne Pict ne de Etrüsk dememekte yalnızca bağlı oldukları boy veya oba adıyla aidiyetlerini belirtmekte idiler.

Bu açıdan bedenlerindeki dövmeleri bugünkü kimlik belgesine veya pasaporta benzetmek pek yanlış olmaz kanısındayım.

6 Tuncer Gülensoy, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, ISBN : 975.498.009.8.

Avusturya Alplerinin Tirol bölgesinde (Ötztal) buzların arasına sıkışmış ve hemen hemen hiç bozulmadan günümüze kadar korunmuş bir "buz adamı" bedeni 1991 yılında bulunmuştur. Derisi bile aynen duran ve bedeninin ayak bileklerinde, kalçaları ve sağ dizinin iç tarafında dövmeleri olan bu adamın günümüzden tam 5000 yıl önce yaşamış olduğu bilimsel olarak tespit edilmiştir. Bilim çevrelerinde büyük ilgi uyandıran "buz adamı" önceleri şüphe ile karşılanmış, ancak yapılan DNA analizleri sonucunda bu bedenin ne kadim Mısır medeniyetine, ne de eski Maya veya İnka medeniyetlerine ait bir mumya olmadığı, başka bir yerden oraya taşınmadığı ve genetik yapısının orta ile kuzey Avrupa insanına yakın olduğu kanıtlanmıştır.⁷

Ötztal'da bulunmuş olan bedendeki dövmelere ilgi duyan İsveçli bilim adamı Torsten Sjövald ise ilginç bir iddia ortaya atmaktadır. M.Ö. 1500 yıllarında Sibirya'nın Altay dağlarında yaşamış ve batıya göç etmiş olan İskitler (Skyth'ler) tarihte - bilindiği kadarıyla - ilk olarak bedenlerine tedavi amaçlı dövmeler yaptırmışlardır. Bu geleneğin çok eskilere dayandığını ve günümüzden 5000 yıl önce Avusturya Alplerinin civarında yaşayan insanların da tedavi amaçlı dövmeler yaptırdıkları görüşünü savunan Sjövald ve bu iddiayı destekleyen çalışmasında dövmelerin bulunduğu eklem yerlerinde artrit hastalığının izlerine rastladığını söylemektedir.⁸

Bu iddia eğer doğru ise, en azından, Altay dağlarında yaşamış olan İskitlerle aynı genetik potadan çıkmış olan ve aynı tedavi metotlarını uygulayan (büyük olasılıkla şaman âdetlerine inanan) Avrupalı insanlardan söz edilebilir. Genelde bu insanların şimdiki Avrupalı dediğimiz Indo-Avrupayı dillere sahip insan gruplarına ait olmadıkları ve Etrüskçeye benzeyen bir veya birkaç Üral-Altay dilini beraberlerinde getirdikleri ancak zaman içinde Indo-Avrupayı gruba karışıp kayboldukları kuvvetle olasıdır. Bu görüşe bir diğer destek de Ege ve Doğu Akdeniz adalarında ortaya çıkmış olan paralar, damgalar ve taş yazıtlardır.

7 "Genetic Analyses of the Tyrolean Ice Man", *Science*, Vol. 264, 17 Haziran 1994, s. 1775.

8 'Ice Man' Markings Seen As Medical Tattoos., *Science*, Vol. 268, 7 Nisan 1995, s. 33.

Fransa'nın Beyrut Konsolosluğunda 1850 yılında görevli olan Duc de Luy-nes aynı zamanda bir eski para koleksiyoncusu idi. Güney Anadolu sahillerinde ve Kıbrıs adasında bulunup eline geçmiş olan paraların üzerinde o güne kadar hiç bilinmeyen bir alfabe ile bazı yazıların yazılmış olduğunu fark etti. 1852'de yayımladığı bir makale ile artan ilgi sonucunda birçok yazılı taş ortaya çıkmış ancak alfabenin kökeni sorusu gene de kesin bir yanıt bulamamıştır. 1876 yılında Clermont-Ganneau Kıbrıs yazısının kadim Yunan dilinden farklı bir dili yazmak için geliştirilmiş olduğunu iddia etmiştir. Günümüzde Etokibris yazısı olarak bilinen bu yazının yerel olmayıp çok daha yaygın bir coğrafi bölgede konuşulan bir dilin fonetiğine uygun bir şekilde geliştirilmiş olduğu, ancak sonraları Yunanca yazmakta kullanıldığı görüşü genel olarak bilim çevrelerinde kabul edilmektedir.⁹

Bu alfabenin ayrıntılarından söz eden Ernst Doblhofer alfabenin amacı dışında kullanılan bir araç olması itibarıyla Yunan fonetiğini tam aktaramadığına ve bu bakımdan hâlâ tam olarak çözümlenmiş olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Yunanlılar tarafından kendilerinden önce Kıbrıs ve Güney Anadolu'da yaşamış bir kültürden ödünç alınmış olduğunu ve Indo-Avrupayı ne de semitik bir kökenden türemediğini söylemektedir.¹⁰

Bütün bu verilerin ışığı altında Etrüskçenin bugün kaybolmuş eski bir Ural-Altay grubu dili olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar sözcüklerin anlamı kaybolmuş olsa dahi gramatik yapıdan dilin hangi dil grubuna ait olduğu kolaylıkla tespit edilebilmelidir. Günümüzde yaşayan bir dil olan Türkçe, bir Ural-Altay dili olması itibarıyla, en azından gramatik yapısı bakımından Etrüskçeye benzerlik göstermelidir.

İşte Etrüskçenin gramatik yapısı hakkında bulunmuş olanlar ¹¹:

1. Aglütinatif bir dildir. Yani köklerden başlayarak takılarla yeni sözcükler üretilebilmektedir.

Örnek : *Zic* (yaz) ; *zicu* (yazı); *zicuce* (yazdı).

Larth (özel isim) ; *Larthal* (Larth'ın).

9 Maurice Pope, *Decipherment*, Thames and Hudson 1975, ISBN : 0-500-79001-9, s.134.

10 Ref. 3, S. 231.

11 *The New Encyclopaedia Britannica*, s. 783.

2. İsimlerde cinsiyet yoktur. Fransızcadaki *le, la* veya Almandaki *der, die, das* türünden sözcükler yoktur.
3. Çokluk takılarla oluşur. Kök sözcüklere eklenen *er, ar, ur* takılarıyla çoğul yapılır. Türkçedeki *ler, lar* benzerliği dikkat çekicidir.

Sözcüklere gelince, henüz tam olarak çözülmemiş olduğundan Etrüskçe sözcük bilgimiz son derece kısıtlıdır. Bilinenler arasında *apa* (baba), *ati* (ana), *klan* (erkek evlât), *şek* (kız evlât), *puia* (kadın) gibi birkaç sözcük bulunmaktadır. Kesin olarak bilinmeyip de tahmin yürütmek gerekirse şöyle bir mantıkla hareket edilebilir: Madem ki Etrüsklülerle Romalılar iç içe yaşamışlardır ve de Etrüsk kültürü Roma kültüründen çok daha eskidir, şu hâlde Etrüskçeden Lâtinceye mutlaka birtakım sözcükler geçmiştir. Lâtince iyi bilinen bir dil olmasına rağmen hangi sözcüklerin Etrüskçeden geldiği bilinmemektedir. Ancak Etrüskçenin bir Ural-Altay dili olması ve Türkçe ile aynı köklere sahip olması bizi Lâtince de bulunan ve hem anlam hem de telâffuz olarak Türkçeye benzeyen sözcükleri taramaya yöneltmiştir.

İşte birkaç örnek :

1. *Aqua* (*Ak* kökünden akar su == > su)
2. *Actum* (*Ak* kökünden == > harekete geçmek)
(İngilizcede: To Act, Fransızcada: Activer)
3. *Sub* (alt ; durgun su) Altta duran, bataklık
(Orta Asya Türkçesinde: Suburgan) yeraltı sığınağı.
4. *Atavus* (Büyük babanın babası == > ata)
(İngilizcede: Atavism, Fransızcada Atavistique) anlamı : Ataya çeken.
Ata == > Apa (baba)
5. *Capax* (*Kap* kökünden geniş, kapsamlı kap == > kap)
6. *Capedo* (*Kap*) Kurban kabı.
7. *Capanne* (*Kapalı*) Etrüsk kulübelерinin adı.
8. *Tutator* (*tut* kökünden == > koruyan, tutan tanrı),
9. *Tuteia* (Aynı kökten == > bakıcı, koruyucu)

Etrüsk dini de kendi başına incelenmeye değer bir konudur. Çok - tanrılı bir inanca sahip olmakla birlikte Etrüsklerin esas Tanrısı Tin'dir. Sonraları, Yunan etkisi altında, Tin'in Zeus'a (Roma dininde Jupiter'e) eş değer tutulması bu savı kuvvetlendirmektedir. Orhon kitabelerinde Tanrı için *Tengri* veya *Tingri* (E ve İ için aynı işaret kullanıldığından) sözünün sık sık geçmekte olması Tin ile Tingri'nin aynı kökten geldiklerini veya temelde aynı sözcük olduklarını düşündürmektedir. Diğer Etrüsk Tanrı adları arasında en dikkatle değer olanı Turan'dır.¹² Sonraları Yunan tanrıçası Afrodite (Romalı Venüs) ile eş değer görülen Turan'ın bir tanrıça olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Turan bölgesi Orta Asya'da çok özel bir değer görmekte, medeniyetin beşiği olarak kabul edilmektedir. Turan adının hem Orta Asya'da hem de Etrüskte ortaya çıkması her hâlde yalnızca basit bir tesadüf olamaz.

Sonuç

Günümüzden binlerce yıl önce Ural-Altay dilini konuşan birçok grup insan doğudan gelerek Akdeniz havzasına ve tüm Batı Avrupa yarımadasına yerleşmişlerdir. Bu gruplardan Etrüsk adı verilen ve bugünkü İtalya'da iz bırakmış olan Roma öncesi medeniyetin dili ve yazısı hâlen tam olarak çözülememiştir. Etrüskçe ile Türkçe arasında hiçbir ilgi bulunmadığını ve göze çarpan benzerliklerin birer tesadüf olduğunu savunanlara karşı artık bilimsel gerçeklerle çıkmanın vakti geldiği kamsındayım.

Etrüskçenin tam olarak çözülemeyişinin esas nedenlerinden biri de Erken Etrüsk olarak adlandırdığımız kültürün Yunan etkisi altında tanınmayacak derecede değişmiş olmasıdır. Bu olgu kabul edilmediği sürece, yani asıl olanla ödünç alınan birbirinden ayırt edilmediği sürece, Etrüskçenin çözülebileceğine dair fazlaca umut beslememek gerekir. Bu ayırımı ise belki de Etrüskçenin dışında sağlamak gerekecektir. Önce Asya'dan Avrupa'ya ve Anadolu yarımadasından Akdeniz adalarına yayılmış olan yazıtları tam olarak okuyup anlamak ve bu kadim Ural-Altay dili ile Türkçenin (veya proto-Türkçenin) ilişkisini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu amaç gerçekleşince Etrüskçeyi okuyup anlamak bir sorun olmaktan çıkacaktır.

¹² Ref. 4, s. 82.